

VLADIMIR SKRAČIĆ
Sveučilište u Zadru
Centar za jadranska onomastička istraživanja
Obala kralja Petra Krešimira IV/2
HR-23000 Zadar

NAZIVI VJETROVA I STRANA SVIJETA U JADRANSKOJ TOPONIMIJI

Autor u ovom radu istražuje način na koji su organizirani toponimski likovi koji označavaju specifične referente na moru, otocima, podmorju i obali, a osobito one kojima je jedna od sastavnica leksem čiji je sadržaj naziv za vjetar ili stranu svijeta u lokalnim jadranskim govorima. Utvrđuje se da trajnost i snaga vjetra, veličina referenta i pravac pružanja jadranske obale bitno utječu na izbor leksema i organizaciju toponimskih likova. Gotovo su svi likovi u kojima se pojavljuje naziv vjetra ili strane svijeta višesložni, a kao dopune javlja ju se pridjevi, prijedlozi, prijedložne sintagme i rijetko imenice. Najčešći oblici u sintagmama su: *burnji, južnji/juški, donji, gornji, garbinji, japašnji, zmo-rašnji*, zatim: *zbure, slevanta, sjuga, sazmorca, na buru, u levant, na japrk, od tramuntane...* ili *ozgor, ozdol, zdola, (is)pod, (iz)nad, zdola, spod, vis/više...*

1. Uvod

Potreba za što preciznijom identifikacijom zemljopisnih konfiguracija i za što sigurnijom orijentacijom u prostoru jedna je od temeljnih egzistencijalnih potreba. Kako se ova potreba ostvaruje u ljudskoj misli i u jezičnoj praksi uglavnom je poznato. Toponomastika je znanstvena disciplina koja traži odgovore na ova pitanja i rješava ih. No, toponomastika pokriva vrlo široka polja onima pa je njezin interes uvijek bio dominantno usmjeren prema važnim referentima, bilo da je riječ o njihovoj (fizičkoj) velični, bilo da je riječ o njihovoj važnosti, bez obzira na stvarnu veličinu.

Lokacija i orijentacija na moru od odlučujućeg je značenja za mnoge segmente života: plovidbu, ribolov, trgovinu, a ponekad i samo preživljavanje. Da su se mnoge pomorske nesreće dogodile upravo zbog pogrešne procjene u identifikaciji obalnih toponima nije potrebno ni spominjati. U doba sve većega broja individualnih morepolovaca (uz autohtono stanovništvo, nautičari, izletnici, ronioci,

razni turisti...), pitanje dobre upućenosti u toponimijske inventare na obali i podmorju ima i praktičnu vrijednost. No, ovo pitanje prelazi okvire jedne ipak više-manje jezične teme, ograničene samo na jedno polje. Njemu bi svakao trebalo posvetiti pozornost unutar, čini nam se, nužne rasprave o razlikama između kartografskih potvrda i stanja u lokalnim toponimijskim inventarima.

Mali su referenti redovito izazivali manju pozornost, iako su njihovi formalni oblici (imena) podvrgnuti u postupku nastajanja istim mentalno-jezičnim procesima kao i veliki. O njihovoj sudbini i trajnosti nije odlučivala kvaliteta jezičnog materijala u toponimskim likovima već i gotovo isključivo sudbina samog referenta. Nestajanjem interesa za njegovo postojanje, nestajalo je i ime. Sve slabija prisutnost izvornih imenodavaca na moru ugrozila je, kako će se dalje pokazati, imena malih referenata.

Iz ovoga se ne smije zaključiti da postojanje preostalih toponima nije od općejezične važnosti. Upravo suprotno. Stoga ih je potpuno legitimno sa znanstvenog stajališta i bilježiti i proučavati. Štoviše, kako se većina malih ili manje važnih referenata nalazi upravo u onim zonama ljudskog postojanja koje su na rubu društvenog interesa (a to su u našem slučaju, nažalost, more i otoci) i kako se u tim zonama iz dana u dan broj stanovnika stalno smanjuje, čini se naročito nužnim da se upravo njima posveti osobita pozornost.

Postoje dakle u jadranskoj leksikologiji i njezinu toponomastičkom odrazu semantička polja koja su, da tako kažemo, osobito ugrožena. Polja koja su zbog promjena u načinu života i zbog suvremenog načina obavještavanja, na putu nestajanja. Da je tome tako pokazuje i pomanjkanje sustavne znanstvene (toponomastičke) nomenklature za čitava semantička polja: podmorje, uvale, obalnu crtu, rtove, pomorske prolaze... Dok je na kopnu i suhom gotovo sve raščlanjeno i specificirano (vrhovi i gore: *oronimi*, vode i vodni tokovi: *hidronimi*, pa *ojkonimi*, *odonimi*, *fitonimi*, *zoonimi*, itd.) i sve pokriveno posebnim toponomastičkim terminima, na moru i obali stvari stoje sasvim drugačije. No, i o tome će valjati progovoriti jednom drugom zgodom.

Proces denominacije referenata na obali, otocima i moru odvija se kao i na kopnu, a u njega su uglavnom uključeni oni leksemi koje zatičemo i na suhom. Razlog je jednostavan. Imenodavac imenuje samo ono što vidi¹. Stoga u ovakvim analizama ne treba tražiti posebne “morske” lekseme već utvrditi mjesto onima koji su eminentno vezani (ili su bili vezani) za život na moru i obali, ma otkud oni dolazili. Takvu jednu specifičnu skupinu predstavljaju nazivi za vjetrove i strane

¹ Sva imena podmorskih konfiguracija (braci i mele) napravljena su od “vidljivih” sastavnica, već ranije imenovanih na kopnu. Sva imena riba konceptualizirana su prema poznatim kopnenim predlošcima, bilo da je riječ o izravnom prijenosu kopnene slike u morsku dubinu (‘vuk’ : *lubin*, ‘pas’ : *morski pas*), bilo da je riječ o metafori (*kovač*, *knez*, *fratar*, *list*).

svijeta u lokalnoj toponimiji – u stručnoj terminologiji *anemonimi*.² Vjetrulja hrvatskog Jadrana, koju susrećemo na terenu, u ustima još rijetkih izvornih govornika, značajno se razlikuje od one u radijskim i televizijskim izvještajima i *prognozama*.³ No s obzirom da je riječ o leksemima koji se još jedino mogu zateći u dijalektalnim djelima, rječnicima mjesnih govora i toponimima⁴, potrebno im je posvetiti pozornost. Osobito zbog već naznačene populacijske regresije na velikom broju točaka.

2. Priroda referenta

Pravac pružanja jadranske obale i većine jadranskih otoka isključio je na neki način iz upotrebe standardnojezične nazive za strane svijeta na Jadranu, a prema tome i nazive za vjetrove koji bi se bili iz njih eventualno razvili. Naime, hrvatsko more i obala nisu položeni u pravcu sjever-jug, odnosno istok-zapad. To se vidi i iz najstarijih potvrda, a najbrojnije dolaze iz arhivske građe. U spisima zadarskih bilježnika, na primjer, kao glavne strane svijeta navode se *borea* sjeverozapad NW, *traversa* sjeveroistok NE, *auster* ili *sirocco* jugoistok SE i *quirina* jugozapad SW, dakle one koje stoje paralelno s pravcem pružanja obale ili okomito na njega, a ne sjever (N), istok (E), jug (S) i zapad (W), kako bi se moglo očekivati. Na ovom mjestu je stoga nužno podsjetiti na dva briljantna članka A. M. Strgačića⁵ u kojima je on minucioznom i vjerodostojnom analizom srednjovjekovne arhivske građe raščistio orijentacijsku zbrku koja je vladala u interpretaciji ovih pojmova, tako da je od autora do autora isti pojam, na primjer *traversa*, označavo i sjeveroistok i sjeverozapad i obrnuto, dva različita pojma istu stranu svijeta. Strgačić je krenuo pouzdanom metodom za identifikaciju referenata i likova koji ih predstavljaju, određivši kao uporište u identifikaciji one točke koje se od srednjeg vijeka do danas nisu promijenile ni u izgledu ni u mjestu – a te su upravo more i obalna crta.

Pogrešno bi bilo zaključiti da termini za ostale strane svijeta nisu postojali. Štoviše, vjetrulje hrvatskog Jadrana koje donosi Coronellijev atlas s konca XVII.

² Lokacija manje važnog u odnosu na važan referent određuje se i drugim jezičnim sredstvima, čiji je semantizam približan onome koji se iskazuje nazivom vjetra, a riječ je, prije svega, o prijedlozima i prijedložnim sintagmama, rijetko imenicama. Vidjeti niže.

³ Tko je i na koji način, kada i zašto u najvažnijim medijima odredio nomenklaturu za vjetrulju hrvatskog Jadrana nije nam poznato, no činjenica je – to je najmanje što se može reći – da se ona čini nekonzistentnom. Neka se lokalna imena koriste a druga ne, neka su kreacije meteorologa. Koja je razlika između sjeverozapadnjaka i maestrala, sjeveroistočnjaka i bure, sjeverca i tramuntane?

⁴ Apstrahirat ćemo ovom prilikom postojanje pomorskih karata, iako su one snažan medij, upravo naj snažniji, za prenošenje toponomastičkih obavijesti. Razlog je tome uz ostalo i to što karte, u načelu operiraju samo s makroreferentima, i s druge strane, što teže prema jezičnoj standardizaciji, ma što to u toponomastici značilo. Stoga su od male važnosti za ovu vrstu analize.

⁵ A. M. Strgačić, 1960 : 95–131 i A. M. Strgačić, 1960 : 1079–1073.

stoljeća sadrže vrlo pedantno podijeljen krug u čak 32 polja sa svim nazivima za strane svijeta, na grčkom, latinskom i talijanskom, čak na nizozemskom i engleskom⁶. Međutim, imenodavna praksa i posebno ona koja se odnosi na toponimske likove sačuvala je samo neke od njih.

Na ovom bi mjestu također trebalo razgraničiti što u toponimiji obale i otoka dolazi od naziva za vjetrove, a što od naziva za strane svijeta i odmah ustvrditi da to nije svaki put jednostavno. Vjetar *traversa* danas ne postoji a *bura* postoji. To je lakša strana problema. Međutim, današnja *bura* ne puše iz smjera srednjovjekovne *boree* (NW), već iz smjera srednjovjekovne *traverse* (približno NE). Od *quirine* (SW) također nije ostalo ništa u suvremenim nazivima za vjetrove, a oni koji se koriste (*japrak*, *lebić*, *garbin*, *pulent*), nisu iz iste paradigme. S druge strane, *auster* i *sirocco* označavaju jugoistok i jugoistočni vjetar i oba su preživjela do danas u imenima vjetrova (*oštar* i *široko/šilok* ‘jugo’). Stanje na terenu razvijalo se – da tako kažemo – u korist vjetrova a na štetu strana svijeta, jer su one u lokalnim govorima, a osobito u toponimiji, redovito zamijenjivane nazivima za vjetrove⁷.

Prva i najvažnija promjena sastoji se u tome što su ulogu imenodavaca za vjetrove i strane svijeta preuzeli meteorolozi⁸, što samo po sebi nije problem i u stanovitom se smislu uklapa u red stavri. Oni su kvalificirani, raspolažu najboljom opremom, njihove su prognoze pouzdane... Na raspolaganju su im i najmoćniji mediji. Ovi mediji, međutim, imaju golemi jezični utjecaj i u konkretnom slučaju funkcioniraju kao jezični nivelizatori, blaže rečeno standardizatori. Nije jasno zašto se ova standardizacija uvijek provodi na štetu svega što je lokalno i jezično osobito, a naročito na štetu svega što je čakavsko i što dolazi s mora⁹. No, kako bilo da bilo, kada se isključe pogubni efekti za jezičnu raznolikost, treba konstatirati da ovaj sustav ima neprijeporne prednosti. On s jedne strane razdvaja stra-

⁶ M. Kozličić, 1997 : 9–23.

⁷ Stanje na terenu danas, na moru, na obali i na otocima, znatno se promijenilo te nije daleko dan, kada će pod pritiskom svemoćnih medija i medijskih prognoza vremena, iz upotrebe nestati i posljednji lokalni nazivi za vjetrove. Osim onih, razumije se, koje su meteorolozi prihvatili u svoje okrilje.

⁸ Nekada je u primorskim mjestima prognoziranje vremena bilo važna sastavnica života, a za neka ribarska mjesta i mjesta s prekomorskim posjedima na otocima (Komižu, Sali, Murter, Lastovo) i uvjet opstanka. Svatko je na temelju svih spoznaja i iskustava činio svoju prognozu i odgovorao za eventualne pogrešne procjene. Danas, kao i u mnogim drugim segmentima života, to netko drugi radi za nas. Prognoza vremena postala je – da tako kažemo – instant proizvod, te više nije važno kako se nešto zove. Zove se onako *kako kaže televizija*.

⁹ Ima li išta normalnije od toga da se nazivi za vjetrove u *prognozama za pomorce* (tako se doslovno zovu te prognoze) i općenito za stanovnike na obali i otocima, preuzmu iz jezičnog sustava kojim su ti pomorci i njihovi preci stoljećima govorili, pa makar dio tih naziva bio etimološki – čini se za standardizatore – neprihvatljivog aloglotskog podrijetla. No, ni u tome nema konzistentnosti. Rječnik V. Anića, III. izdanje neka starija imena spominje, a druga uopće ne. Tako ne postoje *garbin*, *grego*, *pulent*, *oštar*, a postoje *bura*, *lebić*, *levant*, *maestral*, *tramontana*. Definicije ostavljamo bez komentara.

ne svijeta od vjetrova, a s druge, u svim situacijama i za čitav nacionalni prostor koristi iste termine. Za orijentaciju i informaciju, ovo je evidentna prednost. To što nitko na Jadranu ni jedan vjetar ne zove ni *sjeverozapadnjakom* ni *sjeверо-istočnjakom*, pored ovakvih prednosti, čini se, treba zanemariti. Drugi je razgovor što bi ova informacija i orijentacija bila isto tako potpuna da su preuzeti (i “nametnuti”) stari nazivi za vjetrove.

3. Važni i nevažni vjetrovi

Još se u antičkim vjetruljama strane svijeta zovu po imenima vjetrova. Svi kasniji sustavi potvrđuju prednost naziva za vjetar (nešto konkretno i opipljivo), nad nazivom za stranu svijeta. Strana svijeta je nešto apstraktno, neperciptibilno, provjerava se prema prirodnim datostima, na karti ili na nekom drugom pomagalu. Zbog toga se strana svijeta najpouzdanije jezično materijalizira u vjetru koji dolazi iz njezina smjera.

Vjetrovi koji pušu iz smjera kardinalnih točaka (N, S, E i W), zbog spomenutog pravca pružanja obale i otoka i time izazvanih vjetrova, od manje su važnosti od onih koji pušu po pravcu pružanja obale i okomito na njega (NE – SW i NW – SE). No, i jedni i drugi dobro su potvrđeni u jezičnim oblicima, unatoč znatnim odstupanjima. Ova odstupanja, čini se, ne ovise toliko o specifičnostima pojedinih lokalnih govora koliko o važnosti, snazi i trajnosti vjetra. Što je vjetar jači i što duže puše (*bura*, *jugo/široko*, *maestral/zmorac*) to mu ime pokriva širi areal, a što je slabiji i što kraće puše (pa makar i jako) to je raznolikost naziva, od areala do areala, veća. U prostoru od SE do SW nalaze se tako npr. u zoni zadarsko-šibenskog otočja *oštar*, *japrak*, *hurijan*, *lebić*, *garbin*, *repoš*, *donjak*, *sardelar*, i nešto zapadnije *pulent*). Općenito se može reći da postojanost naziva za vjetar stoji u uskoj vezi s njegovom važnošću. Kao i u drugim taksonomskim popisima, ribama na primjer, najveća šarolikost u nazivlju vlada kod malih i nevažnih riba (Vinja, 1984), ptica (Filipi, 1994), biljaka (Vajs, 2003). Različiti se referenti (ovdje vjetrovi) isto nazivaju, dok se, s druge strane, različiti nazivi koriste za isti vjetar. Ovo stanje izaziva stanovitu konfuziju kada se sustav promatra u cjelini, to jest za čitav Jadran. No, dočim se ograničimo na određeni fizički prostor, sustav funkcionira besprijekorno. Što je taj prostor ponekad samo jedan otok ili samo jedno naselje na njemu, nimalo ne umanjuje njegovu jezičnu i komunikacijsku vrijednost.

4. Nazivi za vjetrove na Jadranu

Suvremeni jadranski anemonimski leksik, kako je već kazano, prilično je heterogen korpus. S činjenice da svaki lokalni govor ima svoju vjetrulju koja se u brojnim pojedinostima ne preklapa ni s jednim zamišljenim i svima jednakim inventarom, pokušat ćemo na ovom mjestu navesti (okvirni) popis leksema s ane-

monimnim sadržajem, koji su još u upotrebi u suvremenim lokalnim govorima¹⁰ u Rječniku R. Vidovića, s tim da koristimo samu onu građu koja se odnosi na suvremene potvrde. Za potvrde iz starijih rječnika: Vrančić, Kašić, Mikalja, Della Bella, Vitezović, Jurin, Parčić, i dr. bilo bi potrebno opsežno istraživanje koje prelazi okvire ovoga rada. Smjerove vjetrova navodimo tek sumarno, zbog toga što isti oblici na različitim točkama označuju različite smjerove, odnosno, različiti oblici iste smjerove.

4.1. Nazivi za vjetrove koji pušu s kopna prema moru

bura
tremuntana/tramuntana/tremuntana
gregotramuntana
grego/gregal
gark, garkušina
gregoj, vitar ol Bojane
gregolevante
levant/levanat/levont
žudij

4.2. Nazivi za vjetrove koji pušu duž obale (od SE prema NW)

jugo
mažor
pasijunski
puljički vitar
repoš
repošol
šilok/širok/šiloko/široko/širokoj
šilokolevante/širokolevont

4.3. Nazivi za vjetrove koji pušu duž obale (od NW prema SE)

meštra/maještral/majistro
kvarnara
pulentmaistro

¹⁰ Koliko je teško i nepouzđano u jednom ovako preglednom radu dati određenu sintezu nazivlja, najbolje se vidi iz jednog temeljitog terenskog popisa. J. Božanić, 1996 : 85, navodi ove nazive i strane svijeta u Komizi. N: *tramuntana*; NNE: *bura*; NE: *vitar da grego*; ENE: *gregolevante*; E: *levont*; ESE: *širokolevont*; SE: *širok*; SSE: *oštroširok*; S: *vitar u oštar*; SSW: *oštrogarbin*; SW: *garbin*; WSW: *pulentegarbin*; W: *pulenat*; WNW: *pulentmaistro*; NW: *maistro*; NNW: *maistro-tarmuntana*. Tu se još spominju: *vitar u Kvarner* (između NNW i N), *gregotarmuntana* (između N i NNE), i *bura po gregoju* (između NNE i NE). Većina ovih oblika ima još i svoje uvećanice i umanjene. Popis rječnika lokalnih govora i suvremenih djela iz kojih su uzimani nazivi nalazi se na kraju članka, u popisu korištene literature.

maistrotarmuntona
repanjada
zmorac

4.4. Naziv za vjetrove koji pušu prema obali

dolnjak/donjak /dolinjak
grbin/garbin
furijal/furijalet/hurijan
lebić
pulentegarbin
japar/japrak
oštar /loštar/loštrac
oštrogarbin
oštroširoko
srdelar/pulenat/pulent

Iako se ovim popisom ne iscrpljuju svi nazivi za vjetrove u jadranskim govorima¹¹, dostatan je da se na njemu uoči ono što je već ranije utvrđeno: samo su nazivi za najvažnije, dakle najžešće i najdugotrajnije vjetrove, potvrđeni na čitavom hrvatskom Jadranu. Štoviše, ovi nazivi (*bura*, *jugo*, *maestral*) u bliskim ili čak istim inačicama postoje na drugoj obali Jadrana, a neki i u drugim mediteranskim zemljama. Smjerovi puhanja se ne preklapaju ali etimologije da. Nazivi za slabe i kratkotrajne vjetrove variraju od jednog areala do drugog.

5. Nazivi za strane svijeta u jadranskoj toponimiji

5.1. Pridjevske tvorbe

Budući da u praksi češće upotrebljavana imenica vrši veći pritisak na tvorbu novih gramatičkih klasa, makar se tome ponekad i opirala morfologija, to je broj determinanta (ovdje pridjeva) izvedenih iz naziva za vjetrove ili strane svijeta relativno mali i odnosi se samo na one smjerove koji se poklapaju s pravcem pružanja hrvatske obale i okomito na njega. Dakle:

bura	> burnji, -a, -e	‘koji je prema NE’
donjak /dolnjak	> donji/dolinji, -a, -e ¹²	‘koji je prema SW’

¹¹ Kako je već navedeno, nismo konzultirali starije rječnike, ali se ne možemo suzdržati da ne navedemo neke nazive do kojih smo slučajno došli: *kozomor*, *odmorac*, *prisunčić* (SW), *poldanak*, *vitar od poludne* (SE), *oblačnjak* (NE), *skarač*, *večernjak*, *vitar prolićar* (ne zna se smjer).

¹² Ovdje vjerojatno riječ o tome da je naziv za stranu svijeta određen prije od naziva za vjetar, a možda je riječ i o prevedenici: inferior. Ova problematika nalaže poseban rad. Vjetar suprotan *donjaku* trebao bi biti **gornjak* (ništa se tome u morfološkom smislu ne opire), no koliko nam je poznato, takav naziv za vjetar ne postoji. S druge pak strane, pridjevu *donji* (SW) i u teoriji i u praksi na terenu, odgovara pridjev *gornji* (NE) i on je sinoniman s pridjevom *burnji* u toponimiji.

grbin/garbin	> grbinji/garbinji, -a, -e	‘koji je prema SW’
japrč/japar	> japršnji/japašnji, -a, -e	‘koji je prema SW’
jugo	> južnji/juški, -a, -o	‘koji je prema SE’
zmorac	> zmorašnji, -a, -e	‘koji je prema NW’

Ostali su nazivi derivacijski neproaktivni i ne pojavljuju se kao determinanti u toponimskim likovima. Točnije, pojavljuju se ali u analitičkim konstrukcijama koje su razmjerno česte u tvorbi toponimskih likova u podmorju gdje su referenti (braci, mele, lenge, sike) nevidljivi.¹³

Ne smijemo izgubiti iz vida, radi cjelovitosti opisa, da potreba za određivanjem smjera i strane svijeta na moru postoji i izvan potrebe za imenovanjem i orijentacijom. »Četiri “prave” strane svijeta: sjever (N), istok (E), jug (S) i zapad (W), čiji vjetrovi, iz već protumačenih razloga, nemaju odgovarajuće pridjeve, itekako su zastupljene u pomorskoj praksi, bilo za određivanje smjera, bilo za određivanje lokacije u prostoru. U ovim se slučajevima međutim pribjegava drugačijem tvorbenom obrascu u čijoj je osnovi jedna prijedložka lokucija sastavljena od prijedloga *od*, *u*, *s* ili *na* i naziva vjetra/strane svijeta.

5.2. Prijedložne sintagme

Toponimi

od/ol tarmuntone zbure, saz bure	u smjeru N u smjeru NE	Kamik <i>ol tarmuntone</i> (Palagruža) <i>Zbure</i> Lavdare (primorje) <i>Saz bure</i> Bluda (obala, Dugi)
na buru	u smjeru NE	<i>Na buru</i> Tankoga (oronim, Dugi)
slevanta i zlevanta	u smjeru E	Brak <i>slevanta</i> Smokice (Kornati)
sjuga i sazjuga	u smjeru SE	<i>Sazjuga</i> Skarskoga (podmorje, Ist) Brak <i>sjuga</i> Garmenjaka (Kornati)
od/ol oštra	u smjeru S	Kamik <i>ol oštra</i> (Palagruža)
na japrč	u smjeru SW	<i>Na japrč</i> ograde (geonim, Molat) ¹⁴
na japar	u smjeru SW	<i>Na japar</i> ograde (geonim, Dugi)
od/ol pulenta	u smjeru W	<i>Cunf od pulenta</i> (Palagruža)
sazmorca	u smjeru NW	Brak <i>sazmorca</i> Male Abe (Kornati)
na zmorac	u smjeru NW	Dolac <i>na zmorac</i> (geonim, Molat)

¹³ Vidi: V. Skračić, 1988, str. 17–34.

¹⁴ Od svih prijedloga koji se koriste u ovakvim konstrukcijama prijedlog (*is*)*pod* je najzdašnije potvrđen. Njegovoj upotrebi trebala bi biti razmjerna upotreba prijedloga (*iz*)*nad*, ali nije tako. Upotreba prijedloga *pod* u jadranskoj toponimiji je neusporedivo češća. To bi se možda moglo objasniti time što su lokacije u smjeru SW važnije i brojnije, budući da je jugozapadna strana okrenuta prema suncu, a sjeveroistočna prema često neugodnoj buri.

Niženavedeni oblici, napravljeni na isti način, nisu potvrđeni u likovima toponima koliko je nama poznato, ali jesu u lokalnim govorima šibenskih i zadar-
skih otoka.

smeštrala	u smjeru NW
soštra	u smjeru S
spulenta	u smjeru W
str(a)munatane	iz smjera N

5.3. Prijedlozi

Ova ista stvarnost se, međutim, izražava i bez naziva vjetra u liku toponima. Umjesto vjetrova, uzimaju se razni prijedlozi koji određuju strane svijeta u odnosu na postojeći toponimski lik.

Prijedlozi		Toponimi
ispo(d)	u smjeru SW	<i>Ispod</i> Korune (uvalica, Istra)
izna(d)	u smjeru NE	Brak <i>izna</i> 'Babine guzice (Kornati)
ozgor(a)	u smjeru NE	<i>Ozgor</i> Bâl (geonim, Premuda)
po(d)	u smjeru SW	<i>Pod</i> Prisiku (geonim, Molat)
povrh	u smjeru NE	<i>Povrh</i> Stopanja (obala, Molat)
spod	u smjeru SW	<i>Spod</i> Lokvu (geonim, Olib)
vis/viš(e)	u smjeru NE	<i>Vis</i> Bavkula (obala, Molat) <i>Viš</i> Arnja (oronim, Dugi)
zdol(a)	u smjeru SW	<i>Zdol</i> Bocac (oronim, Sestrunj)
zgor(a)	u smjeru NE	<i>Zgor</i> Porta (geonim, Olib)

Osobite slučajeve u tvorbi likova predstavljaju konstrukcije prilog + imenica: *Jugo* Sela (odonim Ist i Silba) za jugoistočni dio sela i *Doli* ograde (geonim, Molat), za maslinike koji se nalaze u smjeru SW.

Važnost referenta na jezičnom planu, već je kazano, različito se iskazuje u praksi. Utvrdili smo već ranije¹⁵ da je jedna od izravnih posljedica važnosti referenta duljina toponimskog lika, a to praktično znači da, s rijetkim iznimkama, manje važni referenti imaju dvočlana pa i višečlana imena. Iz toga proizlazi da svi toponimi u kojima je potvrđen naziv vjetra ili strane svijeta imaju višečlane toponimske likove¹⁶. U takvim je sintagmama uvijek novo ime uvjetovano postojanja

¹⁵ V. Skračić, 1996, osobito poglavlja 5 i 6.

¹⁶ Valja biti oprezan i reći da je riječ o dominantnom postupku u tvorbi. U toponimiji su poznati bezbrojni primjeri jednočlanih toponima izvedenih iz (tadanjih) naziva za strane svijeta ili naziv za vjetrove. Ne može se, međutim, ne primjetiti da je uvijek riječ o makroreferentima: *Azija*, *Australija*, *Austrija*, *Normandija*, *Zapad*, *Istok*, *Levant*, *Orijent*... U hrvatskoj je toponimiji sigurno veći broj primjera od ovoga koji nudimo, ali je za ilustriranje fenomena dovoljan: *Tramontanna*, *Garbinovica*, *Šilok*, *Grego*, *Levanat*, *Oštro*...

njem nekog drugog (obično) važnijeg imena, ili jednostavno susjednog referenta. To na praktičnom planu dalje znači da ovi toponimi često idu – da tako kažemo – u parovima: *velikom* je suprostavljen *mali*, *prvom drugi*, *gornjem donji*, *zmoraš-njem južnji/juški*, *plitkom duboki*, *starom novi*... Nas će ovdje, razumljivo, zanimati oni likovi koji se definiraju prostornom determinantom za potrebe precizne lokacije, a taj je determinant, redovito pridjev, izveden iz naziva za stranu svijeta ili – još češće – izveden iz naziva za vjetar kojim je predstavljena strana svijeta.

Sve što je već rečeno može se pouzdano provjeriti na primjerima iz suvremenih terenskih popisa (navedeni u popisu *Literature*). S obzirom da se anemonimski sadržaji redovito ostvaruju u označavanju mikroreferenata, to je razumljivo zašto na kartama, osobito na povijesnim kartama, ne nalazimo takvih toponima. Nove karte, osobito tzv. specijalke i one koje se izrađuju u razne turističke svrhe, u tom su pogledu mnogo obavijesnije, samo što je vjerodostojnost upotrebe toponimskih likova (u usporedbi s lokalnim govorom) često upitna¹⁷. Ponekad je doveden u pitanje i izravan odnos ime : referent, no taj ćemo problem ovaj put ostaviti po strani.

6. Vremenska i prostorna distribucija toponima

Trebalo bi sada utvrditi iz kojih su razloga spomenuti oblici preživjeli u jadranskoj toponimiji, kakva je njihova okurencija, razmještaj u prostoru i funkcionalna vrijednost. Konačno, ako je to moguće, u kojem se smjeru odvijaju jezični procesi vezani uz vjetrove i njihove nazive. Za sada je – da se našalimo – samo jedan odgovor siguran. Sve se kreće u smjeru zaborava.

O okurenciji naziva već je nešto kazano. Što se pak distribucije tiče, proces bi trebalo pratiti na najmanje dvije razine: vremenskoj i prostornoj.

6.1. Kronološka razina

Već smo spomenuli metodu kojom je A. M. Strgačić nedvosmisleno protumačio značenja leksema kojima su se u kasnom srednjem vijeku označavale strane svijeta. Osim četiri (pet) spomenutih (*borea*, *traversa*, *auster/sirocco* i *quirina*) drugih imenskih oblika za obilježavanje strana svijeta u arhivskoj građi koja nam je bila dostupna, nije bilo¹⁸. No, nalaze se gotovo svi pridjevi izvedeni iz ovih

¹⁷ Radi cjelovitosti treba reći da je za korisnike karata uglavnom nevažno da li je toponimski lik kartografska tvorevina ili autentični oblik iz lokalnog govora. Onima koji plove jedino je važno da se simbolično prikazan referent na karti i ime (toponimski lik) poklapaju i da svi ostali korisnici sustava tu podudarnost ne dovode u pitanje.

¹⁸ Ovdje je riječ o arhivskoj građi od preko tisuću jedinica iz XIV. i XV. stoljeća koja se odnosi na zadarsku regiju. Prikupio ju je kolega E. Hilje. Zahvaljujem mu što mi ju je stavio na raspolaganje.

imenica: *borealis*, *australis*, *siroccalis* i *quirinalis*, i prostorne tvorenice s *de* + imenica (*de traversa*, itd.).

Današnja službena kartografija koja se odnosi na područje pregledane arhivske građe u zadarskom zaleđu (terenskih istraživanja nema) ne poznaje ni jedan toponimski lik koji bi se mogao staviti u etimološku vezu s nekim od srednjovjekovnih leksema za strane svijeta.¹⁹ To neprijeporno govori i o tome da bilježnici i puk nisu govorili istim jezikom.²⁰

Isto tako, toponimski likovi izvedeni iz naziva za vjetrove ili za strane svijeta ne pojavljuju se ni na povijesnim pomorskim i drugim kartama. Pregledavajući indeks potvrđenih toponima zaključno s Coronellijem²¹ nismo našli ni jedan toponimski lik, a riječ je o preko 8000 potvrda, koji bi sadržavao naziv vjetra ili stranu svijeta od tog naziva izvedenu²².

6.2. Prostorna razina – lokacija referenta

Iz navedenih se činjenica može izvesti zaključak da, s jedne strane, bilježnička srednjovjekovna građa, s obzirom na prirodu poslova koje registrira, nema potrebe za tvorbom jezičnih likova izvedenih iz naziva za vjetrove, i s druge, da starija kartografija (a slično je stanje i danas) ne koristi oblike izvedene iz ovog semantičkog polja. Što je tome razlog?

Poticaji za imenovanje koji dolaze iz stvarnosti imaju neizmijerna utjecaja na izbor i izgled leksema koji se nalaze u toponimskim likovima. Njihov izgled (osobito odnos složeno/nesloženo) vezan je uz fizički odnos između *velikog* i *malog*, *važnog* i *nevažnog*. S obzirom na dosad utvrđenu činjenicu da su važni i veliki referenti označeni nesloženim imenima, a da se, s druge strane, nazivi za vjetrove i strane svijeta u toponimskim likovima redovito pojavljuju za označavanje mikroreferenata, to jasno proizlazi da makroreferenti na moru nemaju u svom sadržaju lekseme koji stoje u vezi s vjetrom ili stranom svijeta. Međutim, kada je riječ o mikroreferentima (punte, uvale, tjesnaci, mali otoci, hridi, mele i braci) i njihovu odrazu u toponimskim likovima, razlika je golema.

¹⁹ Ovo je samo dokaz da toponimija potvrđena u pisanim dokumentima i kartama, i ona u kontinuitetu pučkog prenošenja, nije ista i da u istraživanju ne može imati isti status. O ovim smorzlikama pisali na više mjesta. Vidi npr: V. Skračić, 1995: 127–142.

²⁰ U ovom kontekstu treba reći da bilježnici nisu ni izbjegavali govor puka kada ih je denominacijska potreba na to silila, pa nalazimo u različitim grafijama: *potchoc*, *gomilla*, *dolač*, *gaius* i *gayo*, *cesta* i *ciste*, *selo* i *selische*, *vas*, *grad*, *cer*, *luch* za lug, *poduerniče*, *luca*, *staza* seu *via*, *glaviza*, *breuarium*, *gognai*.

²¹ M. Kozličić, 1995.

²² U tom kontekstu treba spomenuti i *Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima* P. Skoka, koje, unatoč želji autora da bude vjerodostojan zapis s terena, donosi tek nekoliko potvrda s pridjevom (za stranu svijeta) u imenu: *Burnji Kanal* (12), *Donji Školj* (112), *Gornji Školj* (122), *Gornji Muli* (158), *Gornje Polje* (169), *Gornja Crnika* (169) *Donja* i *Gornja Krušica* (162).

6.2.1. Podmorje

Podmorje je prostor koji je kartografski – zbog prirode same stvari, morsko dno se uglavnom ne vidi – slabo zastupljen u toponimiji. Stoga karte nemaju onog utjecaja (dobrog i lošeg) na korisnike i jezičnu praksu, koji imaju, da tako kažemo, iznad površine. Istodobno, podmorje je prostor od neizrecive važnosti za život obalnog stanovništva, osobito ribara, pa je razumljivo da njegovi referenti moraju biti precizno identificirani imenom. Stoga njihovo imenovanje nužno ovisi o imenima referenata iznad površine (koji se vide). Takvo stanje stvari vodi izravno prema opisnom imenovanju, što na morfološkom planu rezultira dvočlanim ili višečlanim toponomastičkim sintagmama, sastavljenim od jednog geografskog termina kojim se iskazuje podmorska stvarnost i jednog dodatka koji redovito predstavlja ime lokaliteta na najbližem kopnu (Brak od Gustaca – *Gustac* je susjedni otok, Brak od Lonče – *Lonča* je susjedna punta, Brak od Njivice – *Njivica* je lokalitet na kopnu). Sintaktički odnos među jezičnim sastavnicama redovito se razriješuje prijedlogom *od* + dopuna u genitivu.²³

Međutim, u zonama gdje je mnogo podmorskih referenata, a to je ondje gdje je razvedenost obale velika (zadarsko-šibenski arhipelag je takva zona *par excellence*), čest je slučaj da ih se nađe po nekoliko u neposrednoj blizini. To su redovito braci²⁴. U takvim je slučajevima potrebna daljnja diferencijacija na jezičnom planu – u toponimskom liku. Ova se diferencijacija artikulira uvođenjem novih razlikovnih jedinica, a to su odreda one kojima se izražava prostorni odnos jednoga lokaliteta naspram drugomu, to jest one, kojima se izražava strana svijeta. To može biti pridjev izveden od imenice za vjetar i posredno stranu svijeta: *jugo* > *južnji/juški* (SE), *bura* > *burnji/burinji* (NE), *zmorac* > *morašnji/zmorašnji* (NW) ili pak pridjev kojim se i inače iskazuje odnos u prostoru: *gornji* (NE), *donji* (SW), *japašnji* (SW), *g(a)rbnji* (SW). Tako nastaju obično tročlane i četveročlane toponomastičke sintagme kojima je označen podmorski referent.

Dolinji : Gorinji brak na Dobri (Dugi otok)

Gornja : Zmorašnja sika od Morovnika (podmorje, Olib)

6.2.2. Otoci

Kako je već navedeno stariji kartografski podaci ne donose imena s determinatima za strane svijeta. To vrijedi i za male jadranske otoke koje, međutim, u suvremenim terenskim popisima, nalazimo s takvim imenima. Razlikovni element u imenu, kada je riječ o nesanimima, uvodi se pod istim uvjetima i na istom pro-

²³ Vidi: V. Skračić, 1988, str. 17–34.

²⁴ Množina **brakovi od brak*, iako očekivana u standardnom jeziku, nije nikada izgovorena u okruženju onih koji se koriste ovim vokabularom. Kako kratka množina nije nepoznata u standardnom jeziku, zalažemo se za množinu *braci*.

storu kao i u slučaju podmorskih referenata, to jest tamo gdje je velika koncentracija malih otoka. Najčešće je riječ o paru dvaju susjednih otoka s determinatima za veliko i malo. No, odmah za njima po zastupljenosti u likovima toponima dolaze odrednice koje sadržavaju naziv za vjetar ili stranu svijeta:

- Zmorašnji : Južnji Greben (kod Silbe)
- Južnja : Zmorašnja Sestrica (kod Sestrinja)
- Južnji : Zmorašnji Opuh (u Kornatima)
- Donji : Burnji (Finkin) škoj (u Telašćici, Dugi otok)
- Donji : Gornji Kalahatin (u Kornatima)
- Donji : Gornji Desetinjak (u Kornatima)
- Donja : Gornja Sikica (u Kornatima)
- Donja : Gornja Aba (otok, Kornati)

6.2.3. Konfiguracije na obalnoj crti

Najvažniji prostor za uporabu determinanata čiji je sadržaj strana svijeta nastala od naziva za vjetar ili bez njega, jest obalna crta. Veliki broj uvala, rtova i različitih konfiguracija na obalnoj crti koja je imenodavcu ipak najbliža i najdostupnija, jednostavno ne može izbjeći imenovanje. U tom smislu, i s obzirom na smjer pružanja jadranske obale i otoka (NW – SE), nerazmjerno su brojniji determinati kojima se izriče sjeverozapadnost (*zmorašnji/morašnji*) i jugoistočnost (*južnji/juški*), od determinanata kojima se izriče sjeveroistočnost (*burnji/gornji*) i jugozapadnost (*donji/japašnji/garbinji*).

- Juški : Zmorašnji bočac (uvalica, Molat);
- Južnja : Zmorašnja Barmešnica (uvala, Olib);
- Južnja : Zmorašnja Punta Pavajskog (rt, Rava);
- Južnja : Zmorašnja punta Abe (rt, Kornati)
- Južnja : Zmorašnja Šibenska (uvala, Olib)
- Južnje : Zmorašnje Dražice (uvalice, Zverinac);
- Južnji : Zmorašnji bok o Tatinje (uvalica, Dugi otok);
- Južnji : Zmorašnji bok o Golubinke (uvalica, Dugi otok);
- Južnji : Zmorašnji puntal od Portove glave (rt, Premuda)
- Gornji : Donji bok (uvalica, Tun)

6.2.4. Ostali referenti

Ovaj se model precrtava i na imenovanje svih drugih referenata uz more, na otocima i obalnom kopnu: na oronime, ojkonime, odonime... svaki put kada je potrebno jasno razgraničiti i locirati susjedne referente:

Zmorašnji : Južnji dolac (geonim, Iž)
Zmorašnja : Južnja banda (odonim, Olib)
Zmoračnje : Južnje Drage (odonim, Iž)
Zmorašnje : Južnje garbice (oronim, Dugi otok)
Zmorašnja : Južnja gora (oronim, Lavdara)
Zmorašnja : Juška glavica (oronim, Dugi otok)
Burnje : Japašnje Gladuše (geonim, Dugi otok)
Burnji : Garbinji kraj (odonim Dugi otok i Molat)
Burnji : Japašnji kraj (odonim, Molat)
Burnja : Garbinja prisika (oronim, Premuda)
Južnja : Zmorašnja glavičica o Studenjaka (oronim, Kornati)
Spila gornja : Spila donja (geonim, Elafiti, Ruda)
Sizmorca : Sizjuga Stivuana (geonim, Olib)

7. Zaključak

Osim identifikacije u užem smislu (nesloženo ime), iznimno je u toponomastici važan postupak lokacije referenta u prostoru. I sama se lokacija mora smatrati postupkom identifikacije. Pokazuje se ponovno da su more, podmorje, otoci i obalna crta osobit prostor i da su postupci u imenovanju i izbor leksema u ovom postupku specifični. Ono što je zajedničko svima i na moru i na kopnu, na otocima i obali, jest potreba da se stvori onoliko toponimskih likova koliko je potrebno za preciznu i sigurnu identifikaciju referenata. U tom smislu, toponimija mora, otoka, podmorja i obale istovjetna je toponimiji bilo kojega prostranstva na kopnu.

Dugo vremena, sve do prvih terenskih istraživanja, toponomastika je bila u službi povijesti i bavila se pretežito obradom *povijesnih*, važnih referenata i njihovih likova, što znači, onih koji su u načelu bili potvrđeni u nesloženim jezičnim oblicima. Terenska su istraživanja pokazala da je golema količina oznaka, neophodnih u životu malih zajednica, ostajala po strani. Takav je primjer i toponimija mora, otoka, podmorja i obale, koja je svoju leksičku građu crpla, osim iz uobičajenih semantičkih polja, i iz onih kojima je sadržaj vjetar i strana svijeta. Ova su polja bila od prvorazrednog značenja za život ribara, mornara i općenito stanovnika kojima je život na moru i s morem bio sudbina.

Literatura

- BANIČEVIĆ, BOŽO 2000. *Rječnik starih riječi u Smokvici na Korčuli*. Črnovo.
- BOŽANIĆ, JOŠKO 1996. Onimicon Palagruže. *Zbornik – Palagruža jadranski dragulj*, Matica hrvatska–Kaštela, Split-Kaštela, 97–122.
- BOŽANIĆ, JOŠKO 1996. Iskustvo vremena komiških ribara. *Čakavska rič*, XXIV/1–2, Split, 7–74.
- FINKA, BOŽIDAR; ANTUN ŠOJAT 1973–74. Obalna toponimija zadarsko-šibenskog kopna i šibenskog otočja. *Onomastica Jugoslavica*, III–IV, Zagreb, 37–65 + 6 karata.
- FINKA, BOŽIDAR 1960. Obalna toponomastika u sjevernoj zadarskoj regiji. *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, VI–VII, Zagreb, 1960, 427–452 + karta.
- GEIĆ, DUŠKO; MIJO SLADE ŠILOVIĆ 1994. *Rječnik trogirskog čakavskog govora*. Muzej grada Trogira, Trogir.
- HILJE, EMIL. *Građa za toponimiju zadarske regije u XIV. i XV. stoljeću* (rukopis).
- HRASTE, MATE 1956. Antroponimija i toponimija općine hvarske. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, knj, I, Zagreb, 331–385.
- JURIŠIĆ, BLAŽ 1956. *Toponimika zapadne Istre, Cresa i Lošinja*. Anali Leksikografskog zavoda FNRJ, sv. III, Zagreb.
- JURIŠIĆ, BLAŽ 1973. *Rječnik govora otoka Vrgade*, II dio Rječnik, JAZU, Zagreb.
- KOZLIČIĆ, MIDHAD 1997. Istočni Jadran u Atlasu V. M. Coronellija. *Glasnik društva bibliotekara*, svezak V, Split, 9–23.
- KURSAR, ANTE 1978. Iz pomoračkog života starih Šepurinjana. *Čakavska rič*, VIII/2, Split.
- MARDEŠIĆ CENTIN PAVAO 1977. Rječnik komiškog govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, IV, Zagreb.
- MARIČIĆ–KUKLIČANIN, TOMISLAV 2000. *Rječnik govora mjesta Kukljica*. Matica hrvatska Zadar, Zadar.
- PIASEVOLI, ANKICA 1993. *Rječnik govora mjesta Sali*. Matica hrvatska Zadar, Zadar.
- RADULIĆ, LADISLAV 2002. *Rječnik rivanjskog govora*. Matica hrvatska Zadar, Zadar.
- ROKI–FORTUNATOV, ANDRO 1997. *Libar viskoga jezika*. Toronto.
- SKOK, PETAR 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. Jadranski institut JAZU, Zagreb.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR 1987. Toponimija kornatskog otočja. *Onomastica Jugoslavica*, XII, Zagreb, 17–218 + dvije karte.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR 1988. Toponimija kornatskog podmorja. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 27 (17), Zadar, 1988, 17–34.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR 1995. Imena mjesta i otoka Murtera (identifikacija – distribucija – etimologija). *Folia onomastica Croatica*, IV, Zagreb, str. 127–142.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR 1996. *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*. Književni krug, Split.

- STRGAČIĆ, ANTE MARIJA 1960. Quirina ... traversa pars zadarskih srednjovjekovnih isprava. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 2 (1), Zadar, 1960, 95–131.
- STRGAČIĆ, ANTE MARIJA 1965. Nazivi za glavne vjetrove na Jadranu. *Pomorski zbornik*, 3, Zadar, 1965, 1079–1093.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1970. Onomastička istraživanja otoka Lastova. *Filologija*, VI, Zagreb, 247–265.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1972. *Toponimija otoka Brača*. Brački zbornik 10, Supetar
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1973. Obalna toponimija Elafitskih otoka. *Hrvatski dijalekološki zbornik*, III, Zagreb, str. 467–473.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1986. *Istočnojadranska toponimija*. Logos, Split.
- VIDOVIĆ, RADOVAN 1992. Koine pomorskog anemonimskog nazivlja. *Čakavska rič*, XX/1, Split, 53–77.
- VIDOVIĆ, RADOVAN 1984. *Pomorski rječnik*. Logos, Split.
- VELČIĆ, NIKOLA 2003. *Besedar Bejske Tramuntane*. Adamić, Mali Lošinj-Beli-Rijeka.

Les mots désignant les points cardinaux et les vents dans la toponymie adriatique

Résumé

Dans la présente contribution l'auteur cherche à explorer les modalités de l'organisation des formes toponymiques représentant la réalité spécifique (la mer, le littoral, les îles et le fond marin) et tout particulièrement celles dont une des composantes est le nom du vent ou du point cardinal dans les parlers locaux. L'auteur constate que les éléments extra-linguistiques, tels la durée et la force du vent, d'une part, et la disposition géographique de la côte adriatique de l'autre, contribuent de façon significative au choix des formes toponymiques et à leur organisation syntagmatique. Presque toutes les formes où apparaissent les noms des vents ou des points cardinaux sont composées. Le plus souvent il s'agit d'un terme géographique et des compléments désignant la direction: *burnji, južnji/juški, donji, gornji, garbinji, japašnji, zmorašnji*, ensuite: *zbure, slevanta, sjuga, sazmorca, na buru, u levant, na japrk, od tramuntane...* ou *ozgor, ozdol, zdola, (is)pod, (iz)nad, zdola, spod, vis/više...*

Ključne riječi: obala, strana svijeta, vjetar, anemonim, toponimski lik, makro i mikroreferent, složeno i nesloženo

Mots-clés: littoral, point cardinal, vent, anéonyme, forme toponymique, micro et macro référent, composé et simple